

RUDOLF TUREK V NÁRODNÍM MUZEU

KAREL SKLENÁŘ, Praha

Abstract:

Rudolf Turek in the National Museum

This study focuses on one aspect of the life and career of Dr. Rudolf Turek – on his activities as a member of the National Museum in Prague, where he worked for almost half a century in the Department of Prehistory and Protohistory. On behalf of the Museum, Rudolf Turek conducted many archaeological excavations all over Bohemia. However, the main subject of the scientific career of Dr. Turek can be linked with research and evaluation of all types of archaeological evidence obtained from his long-term systematic excavations at the site of Libice nad Cidlinou, the seat of the Slavícký noble family. Due to his university learning, R. Turek always stressed the link between the field of Slavic Early Mediaeval studies, numismatics, and history.

Již od svých počátků mělo pražské Národní muzeum štěstí na osobnosti, které vyčnívaly nad průměr svých současníků a dodávaly této instituci charakter; jestliže z jeho prvních dvou odborných pracovníků byl Václav Hanka postavou obecně známou, geolog František Zippe byl zase čelným vědcem své doby. Z dalších generací, pokud sledujeme linii společenských věd, jsou to obvykle archeologové: nepochybně Josef Ladislav Pič jako dominantní postava Muzea kolem přelomu století, z meziválečných jeho následovníků Albín Stocký – a mezi poválečnými pracovníky těchto oborů bychom stěží našli osobnost tak charakteristickou, jako byl Rudolf Turek.

Nezastával tu přitom, z různých důvodů, žádnou vedoucí pozici. Když jako mladý absolvent Filozofické fakulty Karlovy univerzity s vynikající kvalifikací žáka Pekařova v historii a Stockého v archeologii¹ po krátkém působení ve Státním archeologickém ústavu v Praze (1935–1936) a učitelování ve Spišské Nové Vsi (1937–1938) zakotvil natrvalo v pravěké oddělení Národního muzea, byl již vedoucím tohoto oddělení – později přejmenovaného na oddělení prehistorie a protohistorie – jiný, neméně význačný badatel PhDr. Jiří Neustupný;² oddělení vedl do roku 1978. O pět let mladší Turek přišel do tohoto oddělení v poslední den roku 1938³ a působil tu – s výjimkou nuceného pracovního nasazení v bavorském Erdingu u Mnichova v letech 1943–1945 – až do svého odchodu na odpočinek v roce 1985.

Oba jmenovaní zde tedy spolu pracovali po desítky let a oba – každý jinak – vtiskli oddělení charakter své osobnosti. Pro Rudolfa Turka, který se už po válce díky svým výzkumům a pracím stával známým a uznávaným vědcem, nebylo vždy snadné hrát trvale „druhé housle“ a obě výrazné individuality na sebe občas narážely, jakkoli nikdy nepř-

kročily rámeček korektního vztahu a letitého pracovního přátelství. Mladší pracovníci poválečného oddělení přicházeli postupně od počátku 50. let a zpravidla už Rudolfa Turka znali z jeho přednášek o „slovanské archeologii“, jimiž na pražské Filozofické fakultě zasvěcoval studenty archeologie do historické i archeologické problematiky raného středověku. V Muzeu jej následně blíže poznávali jako staršího kolegu, jenž patří k oddělení odedávna a má zde výsadní postavení nejen kvůli „služebnímu stáří“, ale hlavně díky vědecké pověsti uznávané v Muzeu i mimo ně, v kruzích odborných i laických. Tato Turkova veřejná popularita byla ostatně konstantním jevem; charakteristický býval neustálý proud ctitelů, známých a přátel, získávaných především na četných a hojně navštěvovaných veřejných přednáškách, kteří za „panem docentem“ přicházeli do jeho pracovny v oddělení pro podpis do knížek, pro radu či diskusi o problémech rané české historie a její archeologie, či pouze jej pozdravit. Často jej ty návštěvy obíraly o drahocenný čas, nebýval vždy nadšený, ale pokud mohl, každému se s laskavostí a ochotou věnoval.

„Panem docentem“ a někdy „panem profesorem“ jej titulovali lidé, kteří nemohli pochopit anebo ani nepředpokládali, že by vědecká osobnost takového formátu, navíc na univerzitě vyučující a vedoucí seminář, mohla stále zůstat jen externím učitelem. Jenže pro strážce socialistické a třídní čistoty našeho vysokého školství takové důvody neplatily. Není třeba dlouze vykládat, proč... Rudolf Turek měl tu pro sebe neblahou vlastnost, že se kvůli kariéře nepřetvařoval a dovedl zřetelně vyjádřit své názory a mínění, a i když se během let naučil jisté opatrnosti v obcování se všemocnými stranickými a odborářskými orgány, v historické vědě nikdy nezapřel svého Mistra Josefa Pekaře, marxisty nenávidě-

¹ Rudolf Turek mezi tyto obory vždy dělil svůj zájem a vynikajícím způsobem zasáhl do obou.

² PhDr. Jiří Neustupný pracoval v muzeu od roku 1925 a strávil v jeho službách více než půl století.

³ Nastoupil na Silvestra proto, že od 1. 1. 1939 bylo zastaveno přijímání pracovníků do státních a zemských institucí.

ného, k jehož škole se opakovaně hlásil. Navíc se nikdy netajil svou vírou katolického křesťana. To vše se samozřejmě na příslušných místech dobře vědělo, pamatovalo a ve vhodných okamžicích používalo. Je pravda, že v 60. letech si už nikdo nemohl dovolit upírat mu dobové vědecké hodnoty kandidáta a pak doktora věd, na to byly jím předkládané práce příliš významné, ale vysokoškolským pedagogem mohl být natrvalo jen jaksi „bokem“ – trestuhodné, ale typické.

A ze stejného důvodu by nebyl mohl pomýšlet na jakoukoli výraznější kariéru ani v Národním muzeu.

Jeho vědecké dílo, zaměřené k ranému středověku a vyznačující se mimořádně hlubokou znalostí historie i důsledným chápáním archeologických nálezů jako historického pramene, ovšem v Národním muzeu vznikalo, do značné míry bylo s ním i spjato a trvale zvyšovalo renomé jeho jména, což nešlo popírat. Jestliže Turkova první knížka o Prachovských skalách na úsvitě dějin (1946) vycházela ještě z předválečných výzkumů, pak jeho práce o jihočeských slovanských mohylách – zahajující v roce 1958 dodnes vycházející ediční řadu Národního muzea *Fontes archaeologici Pragenses*, v jejíž redakční radě pak působil – byla již založena na práci v Národním muzeu, na jeho sbírkovém materiálu i na vlastních terénních výzkumech (mohylník u Veselí nad Lužnicí, 1951).

Těch výzkumů byla celá řada, počínaje mohylami u Pňovic na Březnicku 1939–1940 či v Prachovských skalách 1941 a konče Turkovým „životním“ výzkumem raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou u Poděbrad, blízké mu kromě jiného i jako legendární rodiště svatého Vojtěcha. Tady Rudolf Turek pracoval – navazuje na starší vykopávky zejména poděbradského Jan Hellicha – nejprve v letech 1948–1953 a potom zejména 1968–1974.⁴ Výzkum tohoto hradiště měl v oddělení prioritu, takže mohl probíhat poměrně velkoryse s množstvím pracovníků v čase relativně nejlepšího finančního zabezpečení výzkumné činnosti oddělení, od té doby se postupně stále zhoršujícího. To už ale Turek v terénu nepůsobil a jen „nedestruktivně“ pokračoval jeho hlavní archeologický zájem o slovanská hradiště, k nimž dříve, zejména v libickém mezidobí, zaměřil celou řadu akcí; z nich připomeňme Šance u Březnice (1954–1955), Valy u Kalu na Hořicku a nedaleký Vřesník (1957–1958), Hradec u Ústalče, pak Smolov a Příkopy u Domažlic (1959). Po léta vedl také výzkumnou a měřičskou skupinu tohoto oddělení, v níž vynikal jeho přítel, zapomenutý a přece pro pamětníky nezapomenutelný „pan architekt“, předválečný „bílý“ exulant z Ruska Eugen (Ivanovič) Pochitonov.

Jistou nevýhodou libického výzkumu bylo, že vyprodukoval obrovské množství nálezového materiálu, který se už Turkovi nepodařilo komplexně zpracovat. Výběrově z něj ale vytěžil maximum možného a vtělil své poznatky do celé řady publikací, podávajících plastický obraz sídla historicky známého raně středověkého rodu Slavníkovců tak, jak jej na základě svých bádání viděl. Už před první fází výzkumu

si vytvořil na základě starších vykopávek faktografickou základnu nevelkou prací *Slavníkova Libice*, vydanou Maticí českou při Národním muzeu (Praha 1946), výsledky této fáze pak shrnul v knížce *Libice – knížecí hradisko X. věku*, připravené ke světovému kongresu archeologů v Praze 1966, na němž Turek předsedal VII. sekci. Národní muzeum ji vydalo v letech 1966–1972 česky, rusky a francouzsky. Následovaly svazky Sborníku Národního muzea s dílčími zpracováními nálezů z vnitřního hradiska – hrobů (1976, 1978) či významných staveb (1981). V témže roce – kdy měl Rudolf Turek hlavní podíl na uspořádání konference „Vznik českého státu“ v Libici nad Cidlinou, kvůli souvislosti s vojtěšským milénium pronásledované podezřením ideologů a politickými obstrukcemi – vydal spolu se svými blízkými spolupracovníci dr. Jarmilou Justovou z Archeologického ústavu ČSAV Praha a dr. Jarmilou Háskovou, vedoucí numismatického oddělení Národního muzea, sborník *Liubuz metropolis*. Vyvrcholením jeho zájmu o zdejší problematiku archeologickou, historickou i numismatickou se pak stala kniha *Slavníkovci a jejich panství* (Hradec Králové 1982). Ta do jisté míry navázala na Turkovu knihu nejnámější, jež v Národním muzeu vznikla a byla ve své době – neztrácejíc svoji cenu ani dnes – opěrným pilířem poznání naší rané historické doby: *Čechy na úsvitě dějin* (Praha 1963).⁵ Více už historicky než archeologicky zaměřeným, z těchto základů vyrostlým svorníkem Turkova díla i myšlenkového světa se pak staly *Počátky české vzdělanosti* (Praha 1988). Tyto a ještě snad všechny další publikace bylo možno poprvé a myslím naposledy vidět na jubilejní výstavce, kterou oddělení kdysi Turkovi uspořádalo v Národním muzeu ještě za jeho aktivity, mnohé pak samozřejmě při podobné příležitosti v muzeu v Mladé Boleslavi 2010.

Nezapomínejme ovšem, že Rudolf Turek nebyl jen archeolog a historik, ale také celoživotní muzejník, a proto předkládal výsledky své odborné práce i muzejními formami – dlouhodobými (expozičními) i krátkodobými výstavami. Ve všech expozičních, co jich oddělení během jeho působení v Národním muzeu připravilo, vždy zajišťoval úsek raného středověku, ať to byly první poválečné *Pravěké dějiny Čech* (1946), následující *Od pravěku k českým Slovanům* (1948) a konečně *Pravěk Československa* (1958), který se ve výrazně zdokonalené obměně jako *Pravěké dějiny čs. území* (1966) při dalších průběžných renovacích dožil v podstatě dneška. Turkův výstavnický odkaz tak vlastně skončil až s uzavřením historické budovy Národního muzea v roce 2011. Stojí za připomínku, že původní verze této poslední expozice byla podkladem pro zrod obsáhlé příručky-učebnice *Pravěk Československa* (1960), vzniklé stejně jako expozice kolektivní prací celého oddělení. Výstava i kniha se ihned staly – v tehdejší ovzduší latentního napětí mezi oběma největšími českými archeologickými pracovišti respektive jejich představiteli – předmětem dosti ostrých polemik ze strany Archeologického ústavu ČSAV. V těchto sporech odborná hlediska nehrála vždy klíčovou roli, ale Turkův podíl na obou objektech střetu jako jediný nikdy

⁴ Turkovy výzkumy na libické akropoli kompletně zveřejnili Jan Mařík – Jiří Košta, *Archeologická mapa Libice. Výzkumy Rudolfa Turka na akropoli hradiště*. Praha 2010.

⁵ Publikace vyšla v roce 1974 ve Wiesbadenu ve zdokonalené německé verzi.

Obr. 1. Slavnostní vernisáž expozice Národního muzea „Pravěké dějiny čs. území“ pro účastníky světového archeologického kongresu v Praze 23. 8. 1966 (Pantheon NM): v popředí druhý zleva Rudolf Turek, první zprava Vladimír Denkstein, ředitel NM. Autor fotografie neznámý

nebyl brán v potaz, zůstával nesporným a obecně uznávaným oběma stranami.

Významnou mohla být i jeho účast na chystané nové expozici oddělení v Anežském klášteře, který Ministerstvo kultury v roce 1975 propůjčilo a – po schválení podrobného projektu expozice (!) – zase odebralo Národnímu muzeu. Máme-li vybrat něco z krátkodobých výstav poznamenaných Turkovým autorstvím či podílem, nemůžeme nepřipomenout *Slavníkovskou a vršovskou Libici*, uspořádanou z výsledků první fáze výzkumu v muzeu v Poděbradech 1953 a v Národním muzeu 1954, tady pak unikátní *Pravěké náměty v umění*, těžící z Turkových uměleckohistorických znalostí (1954) či *Počátky šperku* (1955), podíl na historické expozici Národního muzea v Lobkovickém paláci na Hradě. Mimo Národní muzeum pak vzpomeňme na památník staroslověnské kultury v sázavském klášteře (1970) či přípravu pamětní síně v Libici, otevřené roku 1981. Výstavníká práce Turkova byla uzavřena bilancující výstavou *Knížecí hradisko v Libici nad Cidlinou*, připravenou původně na rok 1979, ale prosazenou až o dva roky později.

Z ostatních směrů činnosti v Národním muzeu připomeňme alespoň jeho členství v kuratoriu Matice české nebo spoluredaktorství Časopisu Národního muzea (v letech 1957–1961), v jehož redakční radě pak také zasedal (stejně jako v radě Numismatických listů), nebo zase podstatný podíl na dvaceti letech přednášek celoročně běžících v rámci tzv. Lidové univerzity, pořádaných oddělením pod názvem Mimoškolní výuka prehistorie a protohistorie (1969–1989); byl to jen zlomek z půl druhého tisíce veřejných přednášek, které Rudolf Turek jako oblíbený a vyhledávaný přednášeč během svého života absolvoval.

Zdálo by se, že takto mnohostranně významně činný pracovník bude ve své instituci vážen a preferován. Jak už bylo naznačeno, spíše opak je pravdou. V relativně příznivých letech šedesátých se dr. Turek dočkal vědeckého titulu CSc. (1963), s vyšším DrSc. (1966) už to bylo mnohem složitější, docentská habilitace mu nebyla umožněna a vědeckopedagogické tituly mu tak zůstaly z politických důvodů nedosažitelné, ač kromě už zmíněné Filosofické fakulty přednášel dočasně i na Pedagogické fakultě UK v Brandýse

nad Labem. Když mu zahraničí projevilo uznání větší než domácí – v roce 1976 mu vídeňská univerzita udělila za celoživotní dílo mezinárodní cenu J. G. Herdera, dělal režim všechno možné, než jej s nevolí do Vídně k převzetí pustil. Jinak se Rudolf Turek dostal za hranice (s výjimkou doby kolem roku 1968) nanejvýš do sousedních „socialistických zemí“. Dostal-li se roku 1979 výjimečně na studijní cestu do SRN, bylo to možné jen proto, že tam jel jako soukromá osoba o své řádné dovolené.

Obr. 2. Rudolf Turek při odborném výkladu – Sázavský klášter 1981. Foto: K. Sklenář

Rudolf Turek ovšem měl proti všem těmto příkořím osudu dobré zbraně: víru, životní optimismus a zásobu humoru, jimiž dokázal všechno překonávat; pamětníci by o tom mohli vydat mnohá svědectví. Nejlepším důkazem toho byly (a pokud se zachovaly, jsou) četné příležitostné kriticko-satirické básně, které dr. Turek přímo „sypal z rukávu“ při nejrůznějších příležitostech a podnětech, předčítal nebo v průklepech rozdával svým kolegům a přátelům. Jestliže se, jako tak často, z jeho pracovny ozýval kulomet starého psacího stroje Zeta, přerušovaný občasným proklínáním a radikálním gumováním překlepů, bylo zřejmé, že dr. Turek píše buď „ostrý příspěvek“ vyšším místům Národního muzea proti nějaké nepravosti či častěji hlouposti muzejních, ministerských či památkářských byrokratů

(tu zejména nesnášel), anebo uskutečňuje nějaký „poetický“ nápad, často zaměřený proti těmto. Verše to nebyly vždy uhlazené, ale výstižné. Obvykle byly označeny jako součást fiktivní sbírky *Tristium eNeM*, jejímž autorem byl čínský básník Lu-Tao-Fu Tu-La-Kche⁶ a překladatelem do češtiny Zimoslav Pášský.⁷ S oblibou z básňoval například průběh odborářských schůzí, jež byly pro zaměstnance v podstatě povinné. Občas psával i o sobě, s humorem zlehčoval i své postavení v muzeu, například v sonetu *Nápadně nenápadný pracovník* se charakterizuje:

Ač k socialismu mám poměr kladný,
leč ve výstřelku jeho, komunismu,
jen projev vidím kliky terorismu,
jsem pracovník nápadně nenápadný.⁸

Je to zvláštní, ale žádný z těchto „závadových“ výtvorů se patrně nedostal až do rukou jinak mnohovědoucích strážců ideové čistoty Národního muzea. Zčásti jistě i proto, že základní kádr početného oddělení tvořili po celá ta léta lidé, kteří si mohli navzájem důvěřovat.

Když už byla zmínka o pracovně, zachovejme pro paměť informaci, že dr. Turek původně pracoval ve velké místnosti v přízemí (zvenku prvním patře) nárožní věže Národního muzea v úhlu mezi horním ramenem dnešní magistrály a Vinohradskou ulicí. Předtím, než se do této části přízemí v roce 1945 nastěhovalo právě oddělení, bývala v této místnosti pracovna prezidenta České akademie věd a umění. Kolem roku 1960 pak dr. Turek přesídlil do samostatné místnosti hned za vchodem do prostor oddělení, s okny do dvora, kterou humor mladšího osazenstva časem pojmenoval (s odvoláním na slavnou jeskyni pod Tetínem) Turecké maštale. Tato místnost se občas měnila v koncertní sál, když dr. Turek jako dobrý znalec klasické hudby sám či s přáteli občas odpoledne poslouchal z rozhlasu koncerty a sledoval je z partitury – pak bylo každé vyrušení nepřipustné. Jindy se pracovna stala zasedací síní výboru Společnosti přátel starožitností, jejímž byl Rudolf Turek dlouholetým starostou (dokud ji normalizační strach z nedostatečně kontrolované občanské činnosti nezardousil). Mnoho pracovního času ovšem dr. Turek trávil v detašovaném depozitáři svého – raně středověkého, či jak se dříve obvykle „politicky neko-rektně“ říkalo, slovanského – sbírkového materiálu, který čas od času měnil své místo: býval Na Kozačce, ve zrušené restauraci na rozhraní Vinohrad a Vršovců, v letech 1967–1972 v nedaleké Makarenkově ulici (dnes Jana Masaryka), potom už trvale v Trojanově ulici v Podskalí.

Moje známost s PhDr. Rudolfem Turkem (i když tenkrát ještě nepochybně jednostranná) se datuje do roku 1940, kdy krátce zaskakoval za PhDr. Jiřího Neustupného při výzkumu paleolitického (!) sídliště na naší zahradě v Řevnicích u Prahy. Ve skutečnosti jsem jej blíže poznal roku 1955, kdy jsem u něho na březnických Šancích ještě jako gymnasista absolvoval svůj první archeologický výzkum a žasl jsem,

⁶ Takto si kdysi Rudolf Turek nechal od jednoho sinologa transkribovat své jméno do čínštiny.

⁷ Reverse jména Jaroslav Vrchlický – ve slovních hříčkách tohoto druhu si skutečný autor vždy líboval.

⁸ Pro nepamětníky: „kladný poměr k socialistickému zřízení“ byl jakousi závaznou formulací v kádrových posudcích a hodnoceních zaměstnanců.

Obr. 3. Rudolf Turek na sklonku života. Autor fotografie neznámý

jak jadrně umí komentovat chyby svých pracovníků ten pán, jenž se v naší rodině těšil takové úctě. Nezapomenu na odborné rady, jež mi dával o rok později před přijímacími zkouškami na archeologii, a zejména pak na desítky let společně strávených v Národním muzeu počínaje přípravami expozice z roku 1966, kdy jako jakýsi „komisař“ této expozice jsem poprvé měl příležitost blíže s ním spolupracovat. Pamětníci těch časů již bohužel většinou odešli za panem doktorem (nebo jej dokonce předešli), ale ti, kdo jej znali, mi jistě dají za pravdu, že Národní muzeum a nakonec i celá česká archeologie neměly mnoho osobností nejen tak významných, ale ani tak osobně výrazných. Byl představitelem generace, jejíž (tehdy ještě) nečetní příslušníci vyrostli v postavy, individuality, jaké dnes v zástupech adeptů vědy a v podmínkách týmové práce ani nemají příležitost vyrůst: Jan Filip, Jaroslav Böhml, Jiří Neustupný – a vedle nich, neposlední v řadě, Rudolf Turek. Národní muzeum si může pokládat za čest, že jméno tohoto předního českého vědce je s ním trvale spojeno.

Summary

Karel Sklenář

Rudolf Turek in the National Museum

Dr. Rudolf Turek belonged to the most significant scientific personalities in the National Museum, Prague. In the

years 1938–1985, he worked in the Department of Prehistory and Protohistory where he focused on archaeology and history of the Slavic Early Middle Ages; and on behalf of the Museum conducted many archaeological excavations at sites all around Bohemia. However, his field activities can be linked mainly with the site of Libice nad Cidlinou stronghold, historically connected with an important Early Mediaeval noble family – the Slavnícs to whose position within the history, archaeology, and numismatics Rudolf Turek paid special attention. In spite of political persecution that had hindered his scientific career, as he did not conceal his religious opinions and strongly disagreed with the Marxist theory, he became in the 1960's till 1980's one of the leading Early Mediaeval archaeologists in Bohemia. He published many scientific monographs and studies in the National museum; and, furthermore, he repeatedly reflected his wide knowledge on the Early Mediaeval history and archaeology in many exhibitions, and displays held by the National Museum and other institutions as well. As far as his personality is concerned, Rudolf Turek was highly educated, connoisseur of music and art history, and mainly he was a very kind, older colleague who was popular with wide audience of his numerous lectures. Moreover, he is well remembered by all his university students and colleagues.

Translated by Petra Maříková Vlčková